

D'Artagnan elveszíti a kalapját

Rejtett ellentmondások egy regényben

A regényekben is előfordulnak szükségszerűen igaz tautológiák. De előfordulnak szükségszerűen hamis ellentmondások is. Egy tautológia és egy kontradikció – egymás tagadása. Mindkettőnek van „nyílt” és „rejtett” változata. – Tudjuk, Beauvais-nál lelőtték D'Artagnan fejéről a kalapját. Innen Londonig, majd vissza Párizsig nem volt kalapja, A három testőr-ben. Visszaérkezése után Tréville úr azonnal őrségbe küldte a Louvre-ba. Hogyan állt őrséget kalap nélkül?

Gyakran ötletszerűen sokat és sokfélét olvasunk. Olykor azonban a szerencsés véletlen úgy hozza, hogy különböző olvasmányaink szorosan kapcsolódnak egymáshoz és az éppen minket érdeklő témához. Ez történt velem a napokban. Szinte egyszerre került a kezembe *Rumbold Éva* gondolatébresztő tanulmánya, 'A tautológia többletjelentése' (1) és *Dumas* remekének újraolvasása közben 'A három testőr' (2) 20. fejezete ('Úton'). Ebben D'Artagnan elveszíti a kalapját a Párizstól Londonba vezető útján.

Egy tautologikus összetett állítás (a logikai szerkezete folytán) szükségszerűen igaz. (Nem lehet hamis.) Ilyen például az ismert latin mondás: „Scripsi, quod scripsi. Dixi, quod dixi!” (Amit írtam, megírtam. Amit mondtam, megmondtam.) A tautológiák ellentétei az úgynevezett kontradikciók, vagyis az ellentmondások. Hadd említsek *Borgestől* egy példát ellentmondásra. Azt írja 'Az elágazó ösvények kertje' című elbeszélésében (3), hogy egy kínai tartomány volt kormányzójának, *Cuj Pennek* a hagyatékában „zűrzavaros kéziratos kiadta őket. „Ez a kiadás – olvasható *Borgesnél* – örültség volt. A könyv egymásnak ellentmondó szövegek zavaros halmaza (...), a hős a harmadik fejezetben meghal, a negyedikben újra él.” (89. oldal)

Rögtön belátjuk, mi az összefüggés tautológia és kontradikció között. Ezek egymás tagadásai. Ha egy tautológiát tagadunk: kontradikciót kapunk, és viszont.

A tautológiákat és a kontradikciókat,

természetesen, sokféle szempontból lehet vizsgálni. Rumbold Évánál a különböző vizsgálati szempontok gazdag palettájával találkozunk. Egy további szempont alapján különbséget tehetünk „nyílt” és „rejtett” tautológiák között. Az előbbieket első pillantásra fölismerhetők. Az utóbbiaknál nem ez a helyzet. „Nyílt” tautológia például a Rumbold Éva által is helyesen említett: $p \leftrightarrow p$. (Olvasása: p ekvivalens p -vel).

Nem okoz gondot annak fölismerése, hogy ez érvényes formula, vagyis az értéktáblázatában kizárólag az „igaz” logikai érték szerepel. Ha ezt a formulát konkretizáljuk, akkor például ehhez hasonló összetett állítást kaphatunk: „Ha esik az eső, akkor és csak akkor esik az eső”. Ez persze szükségszerűen igaz, csak éppen nem sokra megyünk a gyakorlati életben az ilyen „tautologikus” állításokkal. Ezért van pejoratív íze ennek az elnevezésnek.

Meg kell említenem, hogy Rumbold Éva „egyszerű példája” a tautologikus formulára (52. oldal) – téves. (4) Annak megítélése, hogy egy formula tautologikus-e, nem mindig ilyen egyszerű. Vanak „rejtett” (alaposan elrejtett) tautológiák. (5) Egy ellentmondás is vagy „nyílt” vagy „rejtett”. Az előbbit mintázza a *Borgestől* vett korábbi példám. Az utóbbira példa a következő.

Mi is történt D'Artagnan kalapjával?

Az 'Úton' című fejezetben *D'Artagnan* – barátjával és az inasokkal együtt – Párizsból London felé vágat. A megbízatása,

amelyet élete kockáztatásával is teljesíteni kíván: átadni *Buckingham hercegnek Ausztriai Anna* levelét. A királyné visszakéri a gyémántrengőket a hercegtől. Nagy könnyelműség volt, hogy – emlékül – ajándékba adta a gyémántokat Buckinghamnek, titkos találkozásukkor, a Louvreban. Vissza kell kérnie, mert *XIII. Lajos* halálosan féltékeny, és – *Richelieu* tanácsára – megparancsolta, hogy a királyné a gyémántrengőkkel jelenjen meg néhány nap múlva a városközi bálon. A királyné korábban visszautasította *Richelieu* köznevelését. A bíboros most akar rajta bosszút állni. Ausztriai Anna becsülete, talán élete is függ attól, hogy sikerül-e *D'Artagnan*-nak teljesítenie megbízatását.

A nyolc főből álló kis csapat tehát kora hajnalban nekiindult a veszélyes útnak. A bíboros emberei mindent megtesznek annak érdekében, hogy egyikük se érjen célba. *Porthos* már Chantillyban megsebesült és lemaradt. Most – nélküle – éppen Beauvais határába értek. Itt egy útszűkületben újabb kelepece várt rájuk. Utkaparóknak álcázott fegyveresek tüzet zúdítottak a kis csapatra. *Aramis* megsebesült a vállán. De lova sörényébe kapaszkodva továbbvágott. *Mousqueton* viszont „a csipő alatti húsos fertályba” kapott egy lövést, leesett a lováról, amely így gazdátlanul válna, együtt vágatott az ismét megfogyatkozott kis csapattal. Ezt látva *Athos* megjegyezte: „Lesz már vezeték lovunk is”. *D'Artagnan* így válaszol erre: „Inkább kalapom volna (...), elvitte egy golyó (...)” (210. oldal)

Nem kifogásolható, hogy *Csatlós János* „kalap”-nak fordította a „le chapeau”-t, bár – talán – pontosabb lenne *D'Artagnan* „fövegéről” szólni. Magam is követni fogom *Csatlós János* szóhasználatát. Az iménti idézőjelnek mégis megvan az indoka. Ha valaki ezt hallja *D'Artagnan* szájából: „Inkább kalapom volna”, a hétköznapi „kalap” szó jelöléséhez nem kapcsolja ösztönösen hozzá annak a tolldísznek a képét, amely pedig (a kor szokása szerint) minden kalap elengedhetetlen kelléke volt *XIII. Lajos* idejében. Ez a tolldísz jól látható a „Les trois mousquetaires” számos korábbi, illusztrált kiadásában. (6) Vala-

milyen tolldísz tehát a gascogne-i lelőtt kalapján is díszelgett.

Vajon pótolhatta-e elveszett kalapját útközben? Nem sok esélyt látok erre. A regény szövegében nyoma sincs annak, hogy *Patrice*, Buckingham hű embere („a miniszter házi minisztere”) kölcsönzött volna neki egy kalapot a herceg gazdag ruhahatárából. (Meglehetősen ízléstelen is lenne egy ilyen kalapkérés meg kalapkölcsonzés.) Bele kell nyugodnom: a gascogne-inak egészen Londonig, majd vissza Párizsig – nem volt kalapja.

Miért aggódom Dumas-ért?

Mert féltem attól, hogy beleesik a magaásta kelepecébe, és útközben Beauvais-tól vissza Párizsig (via Calais, London, Windsor, London, Saint Valery, Neufchâtel, Écouis, Pontoise) megfélemezik arról, hogy *D'Artagnan* kalapja ottmaradt Beauvais-ban a sáros úton. Megfélemezik erről, és ezzel létrehoz valamilyen „rejtett ellentmondást” regénye szövegében (és, persze, regénye fantáziavilágában is). Aggódva olvastam újra könyvének 20. és 21. fejezetét (208–228. oldal). Mennyi csapda leselkedett a kitűnő íróra!

Például: nem fogja-e bátor lovagunk, amikor erősen kezd fázni éjjel a La Manche-csatornán, mélyen a homlokába húzni a kalapját? – De, megkönnyebbülésemre, Dumas nem műveltette vele ezt.

Már-már megnyugodtam: Dumas nem felejtette el, hogy a kalap elveszett! De örömmöm korai volt. Rossz sejtelmeim valóra váltak a 21. fejezet („Winter grófnő”) végén, szinte a „célszalagnál”. Mert mit találunk ennek a fejezetnek a végén? A következőket: „(*D'Artagnan*...) kilenc óra-kor hosszú vágatában befutott Tréville úr palotájának udvarára. Körülbelül hatvan mérföldet hagyott maga mögött tizenkét óra alatt.

Tréville úr úgy fogadta, mintha reggel váltak volna el, csupán a kezét szorította meg a szokottnál melegebben, aztán közölte vele, hogy Des Essarts százada őrségen van a Louvre-ban: ő is elfoglalhatja őrhelyét.” (227–228. oldal) (7)

D'Artagnan örséget áll a Louvre-ban kalap (és tollász!) nélkül? Ez teljesen lehetetlen. (Az meg valószínűtlen, hogy lovagunk az örszobán lekasztotta a fogasról valaki másnak a kalapját.)

Így hát az „öncsapda” mégis sikeresnek bizonyult. Dumas beleesett. Akaratlanul produkált egy „rejtett ellentmondást”. A figyelmes olvasó zavarban van. Nem tudja megfelelően összevarmni „A három testőr” fantáziavilágában fölfedezett szakadást. D'Artagnan Beauvais-nál elvesztette a kalapját. Most meg örséget kell állnia a Louvre-ban. Ez meg lehetetlen kalap nélkül. Mit tehet a szegény olvasó, aki pedig tudja, hogy a regényolvasás nem kényelmes utazás egy gyorsvonat 1. osztályán, hanem – az élvezet mellett – koncentrált szellemi munka? Semmit! Talán csak annak örülhet, hogy észrevett egy „rejtett ellentmondást” Dumas könyvében. (Ennek tagadása – hogy visszatérjek Rumbold Éva érdekes tanulmányára – egy „rejtett tautológia.”)

Jegyzet

(1) Iskolakultúra, 2000/3. sz. 52–58. old.

(2) Ford. CSATLÓS János. Európa Kiadó, Bp, 1989.

(3) BORGES, Jorge Luis: *A halál és az iránytű*. Európa, Bp, 1998. 81–96. oldal

(4) RUMBOLD Éva, miután pontosan idézi a tautologikus formula definícióját („Egy logikai formula tautológia, ha a változók minden lehetséges igazságértékére igaz műveleti eredményt ad”), így folytatja: „Ennek egyszerű példája a vagy-művelet: p, illetve q akár igaz, akár hamis, p v q mindenképpen igaz”. (4), (52. old.) Ez azonban nem áll. A p v q formula (olvasása: p vagy – ennek a kötőszónak a megengedő értelemben – q) nem érvényes formula, minthogy fölveheti a „hamis” logikai értéket is. Konkretizáljuk ezt a formulát a következő összetett állítással: „Sétálok a Duna-parton, vagy (megengedő értelemben) hallgatom a zsebrádiómat”. Ez az állítás hamis, ha egyiket sem teszem. (Érdekesek a cikkben az orosz nyelvből vett példák. Kár, hogy az orosz szavak jó részének hibás a nyomdai szedése.)

(5) Például 16 soros értéktáblázatot kell készíteni, ha el akarjuk dönteni, hogy egy négyváltozós formula érvényes-e.

(6) Szép illusztrációkat találunk például DUMAS könyvének egyik eredeti kiadásában. (Conar, Louis, Paris, 1922. A címlapján ez áll: „Illustrations de Pred-Money, gravées sur bois par Victor Dutertre”.) Kár, hogy napjaink kiadásaiból eltűntek a képek.

(7) Ha csupán a 12 órára és a 60 mérföldre gondolunk, meglehetősen szigorúnak kell tartanunk Tréville úr azon parancsát, hogy D'Artagnan nyomban álljon örségre a Louvre-ban.

Solt Kornél

Nyílt levél Trencsényi Lászlóhoz

Érdeklődéssel olvastam „Kodály Zoltán nevelési eszméi a harmadik évezred küszöbén” című kiadványunkról írott recenziódat az Iskolakultúra 2000. márciusi számában. Több elgondolkodtató s egyben tisztázást igénylő megállapítást találtam benne.

Még mielőtt a részletekre térek, le kell szögezmem, hogy nem a mundaér becsületének vagy a „céh” jól felfogott anyagi érdekeinek védelmében fogtam a billentyűk érintésébe, hogy a megrögzött „órállók” („örtornyok”) számát gyarapítsam; bár talán nem szerénytelen-ség, ha legalább közkatonaként (!) magamat is közéjük tartozónak vallom. (A levél végén ügyis kiderül személyes „elfogultságom” „oka”, hadd örüljenek a sandán nézők, gyanakvók.)

Kezdjük mindjárt az elején, a „blikkfangos” címnél. Pontosabban a közgazdászoknál. A bajok egyik gyökere – s ez nemcsak a zenei köznevelés gondja, hanem az egész oktatásra kihat –, hogy a közgazdászok, a pénzügyi szakemberek és sajnos velük együtt a politikusok (tisztelet a kivételnek!) – sőt a pedagógusok közül is némelyek – még mindig nem jöttek rá, hogy nem csak a közvetlenül pénzt fiáló dolgokat kell támogatni az oktatásban. Hogy mást is érdekes lenne pártfogásba venni, ha emberség-